
TANULMÁNYOK

Dr. Borbély István

A VALLÁSOSSÁG

Hogy az ember egészen és teljesen vallásos legyen, ahhoz két dolgot kell megcselekednie: szeretnie kell Istent és szeretnie kell embertársait. Nevezük az Isten iránti szeretetét kegyességnak, az emberek iránti szeretetét jóságnak. E két tulajdonság a valóságban nem áll oly mereven szemben egymással, mint e két elnevezés mutatja, mert az életben annyira egybe olvad, hogy nem lehet pontosan meghatározni, hol végződik az egyik, hol a másik.

Nevezük az embernek azt a részét, amelyik nem test szellemnek, s foglaljuk ez elnevezésben össze életének összes nem érzéki megnyilatkozásait. Az embernek a szellemi képességei négyfélék: intellektuális (ideértve az esztétikait is), morális, érzelmi és vallásos képességek. Az intellektuális képességeket összefoglalólag szellemnek mondjuk; a morális képességek szimbóluma a lelkiismeret; az érzelmi képességeké a szív, a vallásos képességeké a lélek.

Tegyük fel továbbá azt, hogy ez emberiségnek az a hivatása ezen a földön, hogy emberi életet éljen, azaz testének minden tagját, szellemének minden képességét a viszonyok szerint a legjobban s a legmegfelelőbb helyen használja fel, fejlessze ki. Ugyanakkor lényéből azt, ami személyéhez kötött és időleges, rendelje alá az egyetemesnek és az örökévalónak.

Kérdezzük már most e föltevések alapján, hogy minő szerepe van az ember életében a kegyességnak és a jóságnak, illetőleg együttesen a vallásosságnak?

A vallásosság a legáltalánosabb emberi erény. Ez mutatja az ember természetének legegységesebb tevékenységét. Ez az egyetemes tevékenység az egész embernek az ő normális irányában való ezen haladása a logikai feltétele az ember mindenféle különleges tevékenységének. Szükség, hogy először általános fogalmunk legyen az ok és az okozat viszonyáról, s csak azután tudunk megérteni valamely különleges okot. Például látjuk, hogy valaki fát vág. Az ok és okozat viszonyának ismerete nélkül e látásunkból csak annyit értenénk meg, amennyi belőle a tér és idő kategóriáihoz tartozik. Ha nem volna általános fogalmunk az igazságról, a jogról, szentségről, nem tudnánk különbséget tenni igazság és hazugság, a lévita és az irgalmas szamaritánus tette, Jézus és Judás lelkülete között. Az egyetemes fogalom elve érvényesül az egész természetben. Mindenütt általános a logikai feltétele az intellektuális megismerésnek. Istent lélekben és igazságban szeretni annyit tesz, mint

öt úgy szeretni, ahogyan lélekben és igazságban megnyilatkozik. Tehát az igazságot nem hasznáért, hanem önmagáért szeretni. Így olvasunk mi véges dolgokban végtelen igazságokat. Az igazság szeretése a kegyességnek is alkotórésze. Igaz, hogy sok ember van, aki az igazságot csak hasznáért szereti, sokan vannak akik szeretik, hogy az igazság az ő pártjukon legyen, de maguk nem állanak az igazság pártjára. Ilyen volt Peter is, midőn megtagadta Jézust s azt mondotta: en ez Embert nem ismerem. Az ilyenek nagyon távol állanak az igazságtól is, meg a kegyességtől is.

A lelkiismeret számára Isten a jogban és jogosságban nyilatkozik meg, mivel a jog és jogosság az általános feltétele az erkölcsi megismerésnek. Istent lelkiismeretben szeretni annyi, mint a jogot és az igazságot szeretni, mert a lelkiismeret számára Isten annyi, mint jog és jogosság. Nagy erkölcsi csejny szeretni a jogot, azonban nyilvánvaló, hogy mi először a jogosságot általában kell hogy szeressük, mielőtt egyes konkrét esetben szeretnők azt.

A szív számára Isten a szeretetben nyilatkozik meg, mert a szeretet az érzelmi megismerésnek általános alapja. Érdekes azonban, hogy amíg az intellektus és a lelkiismeret megelégszik pusztá ideákkal, vagyis az igazságnak és jognak általános eszméivel, addig a szívnek pusztá ideája mellé konkrét tények, személyek kellnek. A bennük élő szeretet általános eszméjét mi ösztönszerűleg igyekszünk in concreto alkalmazni, mert úgy érezzük, hogy csak alkalmazott szeretet az igazi szeretet.

A vallásos lélek Istent olyan valóságos lénynek tekinti, aki az említett összes tevékenységeket egyesíti magában. A vallásos lélek számára Isten nem csupán abszolút igazság, abszolút jog és abszolút szeretet, hanem e három tény egy egységes lényben megtestesül, aki maga a végtelen Isten. Ez a végtelen Isten ugyanolyan viszonyban van a vallásos lélekkel, mint az abszolút igazság az intellektussal, az abszolút jog a lelkiismerettel és az abszolút szeretet a szívvel.

Az igazság, jóság, a szeretet és a kegyesség együttvéve annyi, mint keresztény vallásosság. Van tudatos és van öntudatlan vallásosság. Van olyan ember, aki nem tudja, hogy ő az egyetemes igazságot, jóságot, szeretetet és kegyességet szereti, tehát, hogy ő Istent szereti, mert ő egyetemes lények helyett mindig csak konkrét lényekkel foglalkozik. Ismerünk természettudósokat, akik önérzettel büszkélkednek azzal, hogy ők vallással nem foglalkoznak, mert számukra Isten nem a vallásban, hanem a köben, fűben, meg a madárban van. Közülük némelyek azt is tagadják, hogy általában volna Isten. Ugyanakkor azonban szeretik az igazságot, a jogosságot, gyakorolják a szeretetet és kegyességet, mitsem sejtve arról, hogy a jogosság, a jóság, a szeretet és kegyesség együttvéve Isten.

Más emberek szeretik az igazságot, még pedig nem a belőle származó haszonért, hanem az igazságot önmagáért az igazságért, igazán önzetlenül állanak annak a szolgálatába és mégis tagadják a szeretetet, lenézik a vallásosságot, kétségbe vonják a gondviselést, sőt magát az Istent is. Ha Istenről mégis kénytelenek beszélni, hát azt mondják, hogy Isten az anyagban van, mert a világon szerintük végelemzésben minden csak anyag. Ezekben az emberekben sannyad a vallásos érzés, mert bár ismerik a rész szerinti valóságot, a rész szerinti igazságban nem tudják felismerni az egész igazságot, Istent.

Vannak olyan emberek is, akik nem tartják sokra a kegyességet, bár önmagukat készek felebarátaikért akár éppen fel is áldozni, az Isten iránti szeretettel nem törődnek. Ezeknek az egyes ember minden, az egyetemes szeretettel nem tudnak felemelkedni.

Mások a legteljesebb csodálattal vannak eltelve a világegyetem iránt, anélkül, hogy ugyanakkor a Teremtőre is gondolnának. Az ilyenek szeretik a világ igazságát és szépségét, nagyra becsülik annak igazságát, örvendenek a benne élő szeretetnek, de nem látják meg Istent, s Istenben csupán kozmikus erőt, az igazság hatalmát, a kedély szépségét, a lelkiismeret mindenhatóságát, a szeretet ellenállhatatlanságát látják. Az ilyen embereknek nincs elég filozófiai érzékük azon mélyebb, nemesebb erők iránt, amelyek e világban tevékenykednek. Ezek az emberek csak részeket ismernek, de részszerinti ismeretükből egészet alkotni nem tudnak.

Ezekre azt mondjuk, hogy a vallásosság nem tudatosan, hanem szunnyadva, csak ösztönszerűleg él bennük. Az ösztönszerűség általában véve a gyermeki lelkeknek sajátja. Mihelyt a gyermek felnőtté érik, s ösztönéletét a gondolkodás és megfontolás váltja fel, eszmékké alakulnak át, szükség, hogy vallásossága, Istenhez való viszonya is ezt az érettebb alakot vegye fel. Ha felnőttkorában is szereti az igazságot, jóságot, szeretetet, illik tudnia, hogy Isten az, akit ő részszerinti formákban szeret, illik e részszerinti ismeretét egységbe: Istenbe összefoglalni tudni. Amint az ember öntudatossága fejlődik, amint értelme kibontakozik, a gondnélküli gyermekkor ösztönszerűségéből tudatos vallásosságá is hozzá kell, hogy nőjön lelki fejlettségéhez. Amiből az következik, hogy a természettudós, aki a növények, ásványok és állatok életében mutatkozó tényeket és igazságokat meglátja, de a részszerinti tényeket és igazságokat nem tudja egy egységes nagy tényben és igazságban összefoglalni, nem áll a tudás igazi magaslatán. Az sem igazi tudós, aki a tételes jogi törvényeket mind jól ismeri, alkalmazza is, de a törvények egységes szelleméig soha el nem jutott. Az olyan emberbarát sem fölvilágosult ember, aki életét kész ugyan embertársaiért feláldozni, de ugyanakkor nem tudja, hogy ezzel tulajdonképpen nem az embereket, hanem az egyetemes szeretetet, Istent szolgálja. Az ilyen emberekben a jóra való készség megvan, de a készség lelkükben nem öntudatos, csak szunnyad. Ezeknek a lelke mind a gyermekkor ösztönös lelki életét éli, nagykorúvá a lelkük még nem fejlődött ki.

A lélek nagykorúsága a vallásos öntudatossággal kezdődik, azzal a ténnyel, hogy mi tudjuk: a falevél, a gyökér, a törzs külön-külön nem fa, mert a részek együttvéve adják a fát. Így a táplálkozás, a munka, a pihenés, ruházkodás, külön-külön, nem az élet, mert az élet e sok tevékenység együttvéve. Így Isten nem egyetlen részlettény, hanem az összes részlettények és részletigazságok együttvéve. A vallásos öntudatosság az összefüggés, az egységes megértésével kezdődik. Az első, akit és amit a lélek nagykorúságában meg kell értenünk, Isten. E megértés nélkül az ember élete a sorsnak szeszélyes játéka. Isten a rend, a törvény, a szépség, a jóság együttvéve. A világrendnek, az örök törvényszerűségnek, az örök szépségnek, a feltétel nélküli jóságnak megértése Isten ismeretének, vagy ami ugyan azt jelenti, az unitárius keresztény vallásosság kezdete.

Ha pedig ez így igaz, akkor világos, hogy milyen a vallásosság viszonya az emberi élethez. A vallásosság az alapja az ember minden magasabb rendű erényének. Ez az egyik tény. A másik az, hogy az ember csak akkor jut el Isten igaz ismeretére, ha kinőtt a gyermekkor ösztönös életéből, s fel tudja fogni Isten véghetetlen nagyságát.

Ha az ember öntudata ilyen irányban fejleni kezdett, s számot tud vetni az így nyert ismeretekkel és tapasztalatokkal, vallásossága is vagy az értelmiségének megfelelő természetes alakot veszi fel, vagy pedig arra kényszerül, hogy ettől a természetességtől eltérő ún. természetellenes alakot vegyen fel. Az emberek idők folyamán sokféle formáját megpróbálták a vallásosságnak, a történelem erről bőven tud beszélni. E próbák legnagyobb része tévedésnek bizonyult. De hát élete sem kivétel a dolgok általános rendje alól. Hány tévedésnek kellett a földművelés, ipar, társadalom, uralkodás formáiban előfordulnia, míg az a mai viszonylag legmegfelelőbb formáját megtalálta.

A tudomány története a tévedések története. A vallás története szintén tele van tévedésekkel. Nem csodálandó, ha a vallásosság formájára nézve is olyan sok tévedés fordult elő. Sok eszköz jó a gyermeknek, amit a felnőtt mosolyogva dob félre. A gyermekkor dalai elmaradnak a gyermekszobával, miként a misztikus áldozások is elmaradtak az emberiség gyermekkorával. Az igaz, hogy az emberrel született s belőle soha ki nem írható kényelemszeretet, támogatva egy nem egészen jól értelmezett kegyelet érzéstől, ösztönszerű akaratosággal ragaszkodik a gyermekkori dolgokhoz, a képeskönyvhöz, a gyermekmesékhez, a kézen való számoláshoz. Az ujjakon való számolástól a csillagok járásának kiszámításáig hosszú az út. Azonban ne feledjük! — a kéz ujjai is, meg a naprendszer is csak segédeszközei a matematikának.

Ha a gyermek felnőtté érik, ha teste kifejlődik és erős, erejét a társadalom természetes feladatainak végzésében próbálja meg: földműves, kereskedő, iparos lesz, követ farag vagy erdőket irt.

Teste a munkától idővel megacélosodik, s megügyesedik, s így munkateljesítésével fizeti meg fejlettségét. S ha értelme kifejlődött, azt is igyekszik a társadalom különböző feladatainak teljesítésére fordítani, fejlett értelmével új ismereteket szerez, s ezzel újabb erőt nyerve még több munkára lesz képes. Így fizet a szellem is fejlettségéért.

Az ember testi és lelki képességeinek fejlettsége szerint új és új feladatok elé kerül. Az nem volna ésszerű dolog, hogy az ember fejlettségének különböző fokán mind csak egy feladat előtt veszteljen.

A tudós ne álljon meg az alapismeretknél, hanem haladjon azokon túl; a felnőtt ember se akarjon örökké bölcsőben állni és pólyákba öltözni, amiből az ember kinőtt, azt ne vegye többé magára, mert nem való neki.

Milyen különös, hogy az emberek minden téren örömmel lesznek nagykorúakká, éppen csak a vallásban makacsolják meg magukat, s azok, akik valóságban már kinőttek vallásosságuk gyermekkorából, görcsösen ragaszkodnak továbbra is gyermekkoruk babonáihoz, öntudatlan vallásosságuk gyermekeihez. Akiknek lelki világa már régen elérte a nagykorúságot, a gyermekkor vallásos értelmetlenségeit betűzetik, holott Isten az égre ragyogó csillagbetűkkel írta fel számukra a legfőbb igazságokat. Azt szokták mondani, hogy szükség ragaszkodniuk azokhoz a lelki momentumokhoz, amelyek gyermekségünk idején számunkra a vallást jelentették, mert azok a vallásosság forrásai.

Az ilyen beszéd nemcsak tévedés, hanem veszedelmes dolog is, mert azáltal, hogy nem akarja tudomásul venni az emberi lélek természetes fejlettségét, kiöli lelkünkéből az igazi vallásosság életerejét. Hagyja, hogy lényünk kazánját a természet folyton fűtse, de a felhalmozódó energiának levezetéséről nem gondoskodik. Kérdezzük meg a lelkészeketől, hogy kit tartanak a legvallásosabb embernek. Majdnem kivétel nélkül azt a választ fogjuk kapni, hogy nem az a legvallásosabb ember, aki élethivatását becsülettel elvégzi, nem a gondolkodás, az igazság vagy az emberszeretet mintaképei a legvallásosabbak. Bizonyára azt fogják legvallásosabbnak tartani, aki a legszorgalmasabb templomjáró s a leghangosabban imádkozza: „Segíts rajtam szegény bűnösön, ó Uram!”

A csökönyös maradiság jellegzetes példái, ahogyan egész nemzetek és felekezetek ragaszkodnak elavult vallási intézményeikhez. Így ragaszkodnak a zsidók régi rítusaihoz s vonakodnak elfogadni azon vallásos ismerekteket, amelyeket a folyton fejlődő emberi értelem Mózes óta napfényre hozott. Ugyanez tapasztalható a dogmatikus keresztényeknél is. De megvan még az unitáriusok közül is némelyekben, akik ragaszkodnak olyan dolgokhoz, aminek tévességét a tudomány régen kimutatta, s amihez mégis ragaszkodni csak a józan értelem megtagadásával lehet. Mert tévedni ugyan a vallás dolgaiban sem nehéz, de az egyszer elkövetett tévedés mellett csökönyösen kitarítani igazán nem lehet. Egyetlen értelmes emberre nézve sem kötelező.

Ezzel különben az a baj is együtt jár, hogy nemcsak elerőtleníti az ember életkedvét, hanem annak fokozását egvényesen lehetetlenné teszi. Mindig gyermekéttel táplálkozni, mindig az édesanya karjai közt ringatózni, mindig gyermekfeladatokat tanulni s gyermekmeséknek örülni jó a gyermeknek, de nem való a felnőtt embernek. A maga idején a gyermekmesékből táplálkozni jó és helyes, de örökké mellette maradni gyermek-ség. Aki nem mozdul ki álló helyéből, az ott marad. Mi lenne a gyermekből, ha soha nem húznok le a lábáról a gyermekcipőket? Ugyan miféle hatással lehetnének a gyermekekre, ha azt akarnánk elhíttetni vele, hogy az ő gyermekmeséi a lecszöbbs költészet a világon, s ha komolyan bizonygat-nok neki, hogy az óriásokról, meg a tündérekről való mesék mind tiszta igazságok? Vajon milyen ember lesz abból, akit erőszakkal visszatartunk a gyermekségben?

Az ilyen eljárással nemcsak visszafejlesztjük, hanem ellenszenvenné is tesszük a vallásosságot. Aki egyszer meglátta a lelkén elkövetett erőszakot, az gyűlölettel fordul félre. A filozófusok általában emiatt nem foglalkoznak vallással. S vajon hány politikus merít munkájához a vallásosságból erőt? Hallotta-e valaki, hogy valamely törvényjavaslatot vallásos motívummal okoltak volna meg, kivéve a halálbüntetés eltörlésére és a vasárnapi munkaszünetre vonatkozó javaslatokat? Azt is meg kell állapítanunk, hogy a művelt középosztály a vallással általában vajmi keveset törődik, s ha hozzá is járul a templomok építéséhez, az ő igaz élete mégis csak a templomokon kívül megy végbe.

Van azonban a vallásosságnak természetes formája is. Erős ember akkoról erejével természetes módon, okos ember akkor használja bölcsességet természetesen, amikor erejének, meg bölcsességének megfelelő munkát végez. És mi a vallásosság természetes feladata? Az élet maga, vagyis minden képességünknek megfelelő körben a természetes rendeltetésének megfelelő módon való érvényesítése. Az igazság, a jog és a szeretet Istene iránti engedelmisség kell, hogy átjárja annak az életét,

aki igazán vallásos. Ez a valódi vallásosság természetes megnyilatkozása. Valamely konfessziónak elfogadása, csatlakozás valamely felekezethez, ceremóniák gyakorlása a vallásban, semmivel nem ér többet, mint a tudományban. A vallásosságnak épp úgy vannak formái, illetőleg formulái, mint a tudománynak. Az igazi vallásosság természetes formái a jóság, erkölcsösség, az igazi, jogtisztelő, szerető, hívő élet, amely a vallásosság motívumából keletkezik. Az igazi vallásosság annyi, mint Isten iránti szeretet a valódi erkölcsösségnek, az isteni parancsolatok iránti hűséges engedelmességnek formájában.

A vallásosságnak különböző formái vannak, amelyekben a minőség mindig ugyanaz, csak a mennyiség s ennek pozitív következménye, a jóság változó. Ahol kevés a vallásosság, ott a jóságot kötelességnek, ránk erőszakolt kényszernek érezzük. Az ilyen kötelességteljesítés nem szeretetből, hanem Isten törvénye és parancsa iránt való engedelmességből folyik. Itt az ember vágyai és kötelességei ellentétben állanak egymással, de úgy, hogy e szembeállításban a kötelesség erősebb. Ilyen a gyermek jósága a vallásosságban.

Idővel azonban ki lehet nőni ebből a vallásosságból. A felnőtt embernek már meggyarapodott az Isten és az emberek iránt való szeretete: jósága sem függ mástól, hanem csak saját magától. A fejlett ember jó az ő szívében és lelkében; jó cselekedetei alkalmával nem érez magában semmiféle kényszert. Vágyai s kötelességei nem állnak ellentétben egymással. Minden felekezethez van ilyen hőroza, a protestánsoknak épp úgy mint a katolikusoknak; a buddhistáknak épp úgy mint a mohamedánoknak és a zsidóknak.

Az emberi lélek akként fejlődik, amint nő benne az igazság, a jogérzet, a szeretet, egyszóval amilyen mértékben szereti Istent. Ami belülről tekintve vallásosság, az kívülről tekintve erkölcsösség. A külső ember formája és lényege egyformán kell hogy fejlődjék a belső ember formájával és lényegével. A tökéletes vallásosság így tökéletes erkölcsösséggé vagyis tökéletes emberszeretetté kell hogy kifejlődjék. Az ilyen ember nemcsak fajtáját és nemzetét szereti, hanem az egész emberiséget, s nemcsak a jókat, hanem a gyarlókat is. Lelkében több jóság van, mint amennyi belefér, azért ez kiárad és sok más szomszjas lelket táplál. S ami fő, nem kötelességből, hanem szükségszerűségből. Az ilyen embernek élete állandó bizonyágtétele az Isten iránti szeretetnek, ami kifelé annyi, mint az embertársaink iránti jótétemény.

Ilyen a természetes vallásosság.

Így teljesíti a vallásosság a maga természetes rendeltetését. Az ilyen ember nem sír és nem sóhajtozik, nem elégetlenkedik és nem lázong, hanem természetesen, azaz egyszerűen és igazán él. Ha telve van élete tévedésekkel és bűnökkel, benső bűnbánattal kiirtja lelkéből a gyomot, hogy helyére jó magvakat ültethessen. Az ilyen ember szabad az ő lelki életében, nincs leköttve a gondolkozás, cselekvés és érzés konvencionális formáihoz. Hiszi azt, amit szelleme igaznak, lelkiismerete jogosnak, szíve kedvesnek, lelke szentnek tart s minden egyebet elvet magától. Az ilyen ember számára a vallásos játékszerek és gyermekmesék nem többek játékszernél és gyermekmeséknél.

Az olyan vallásosság, amely a természet törvényeire hallgat, egészséges és tartós. Aki kötelességeit szeretetből teljesíti, naponként nő az Isten és az emberek előtt való kedvességben — képességei növesztik őt meg. S amint képességei erősödnek, úgy nyeri meg lelke nyugalmat

és békéjét. Akinek életét a vallásosság táplálja, aki vallásosságát erkölcsiséggé, emberszeretetté tudta fölmagasztosítani, az elérte az emberi életnek a földön elérhető legszebb formáját.

Nem tagadhatjuk, hogy némelyek valóságos gúnyt üznek a vallásossággal. Nem is csoda, hiszen a vallásosságnak a leggyakoribb formái a kicsinyességnek, közömbösségnek, az irigységnek és a bigottériának valóságos szimbólumai. Ki tagadná, hogy az ilyen vallásosság gyakori, mert az igazi, férfias erejű, férfias bátorságú és férfias őszinteségű valódi vallásosság bizony ritka. Nézzük végig századunk történetét: hány csodálatos étellel találkozunk benne, amelyek kezdetben merészen íveltek felfele, aztán mintha derékba törtek volna el, váratlanul összeroppan-
tak. E tragédiák oka legtöbbször a benső, a valódi vallásosság hiánya. Ezek nem igazán szerették az igazságot, a jóságot, a szeretetet; ezek Istent nem szerették teljes szívükből és teljes lelkükből.

A mi korunkban minden eddigi korszaknál nagyobb szükség van erre az igazi vallásosságra. Egy szörnyű világháború feldúlta a világ békéjét. Mindenütt gyom lepte el Isten utait s már-már alig találjuk meg a bejáratot nemcsak felebarátainknak, de önmagunknak is a lelkehez. Önbizalomra és önuralomra, Isten békéjére van szüksége az egész emberiségnek. Vallásosságra van szüksége e világnak, igazi vallásosságra.

Mert ami jó volt a próféták és apostolok, a reformátorok és a racionalisták korában, az nem kielégítő ma. Amikor a világ villámlásokban gondolkozik, lelke nem doboghat cammogva. A régi teológia, a régi korok vallásbölcselete ma már nem tud kielégíteni. Nekünk ma az érznek, a lelkiismeretnek, a szívnek, a léleknek, összes képességeinknek természetes vallásosságra van szükségünk. És vallásosságunknak nemcsak tartalma, hanem formája is új kell, hogy legyen.

Ennek a természetes vallásosságnak az emberi élet természetes formájában az erkölcsösségben és emberszeretetben kell megnyilvánulnia. Az igazi vallásosságnak nem kell eltávoznia a világból, hanem éppen meg kell, hogy töltsse azt, nem apóciákká és szerzetesekké kell hogy átváltoztassa az emberiséget, hanem valóságos férfiakká és nőkké. Nem valamely speciális ideológiának, hanem magának az életnek természetes kívánalmi kell hogy megvalósuljanak. E kötelességeinket Isten iránti őszinte szeretetből, nem pedig egyéni önző érdekből kell hogy teljesítsük. Azt kell megmutatnunk, hogy a jó földműves, a jó iparos, a jó kereskedő, a jó orvos és a jó ügyvéd is tudhat szent életű lenni a maga foglalkozásának a körében. Ma a vallásosság már nem zárkozhat be a templomba, hanem ki kell, hogy menjen az utcára, a hivatalokba és műhelyekbe s az emberek magánéletébe. A mai imádság nem a száj beszéde, hanem a jellem cselekedete kell hogy legyen. A bibliai kiáltó szó nem a pusztába hív minket, hanem a mindennapi életbe.

Ezt a természetes és nagykorú vallásosságot bárki elérheti, de nem munka, tanulás, fáradság nélkül. Annak, aki hegyre megy, fáradnia kell, s minél magasabb a csúcs, annál fárasztóbb az út fölfelé. A szenvedélyeseknek mai túlfeszült korában erős és céltudatos önfegyelemre van szükségünk. Az önzések mai túltengései közben meg kell tanulnunk a nagy lemondást. Aztán meg kell tanulnunk akarni szeretetből, vonzalomból. Fel kell fedeznünk önmagunkban az emberibb embert, ki Istennek engedelmes fia, azzá kell egész lényünkben átváltoznunk.

Ez az útja, ez a célja és ez a rendeltetése az ember életének.

AZ „AUTONÓM PEDAGÓGIA“ KÉRDÉSEI A MAGYAR IRODALOMBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL VARGA BÉLA MUNKÁSSÁGÁRA*

Az „autonóm pedagógia“ a XX. századi — közelebről a század eleji — pedagógiai törekvések között szerepel, mind az európai, mind a magyar pedagógiai irodalomban. Történetét azonban Herbartig vezetik vissza, aki filozófiai rendszerébe beleépítve foglalkozott a pedagógia kérdéseivel is. Szerinte ugyanis a pedagógia nem önálló tudomány, hanem a filozófia egyik ága, amely a pszichológiára és az etikára épül.

Hasonlóan hozzá e század elején Dilthey W. (1833—1911) a pedagógiát is a szellemi tudományok közé sorolta, amelynek szerinte nincs önálló tárgya és módszere, miért is csak formális követelményeket tűzhetünk a nevelés elé. Spranger E. az ún. „megértő pedagógia“ híve volt, míg Krick E. „deskriptív pedagógiá“-ról beszél a *Philosophie der Erziehung* című 1922-ben megjelent munkájában. 1928-ban Kassalban egy nemzetközi pedagógiai kongresszuson „másodlagos autonómiáról“ beszéltek, valamilyen „relatív“ autonómiáról. Meumann E. jelszava az volt, hogy „Pädagogik vom Kinde aus“ — „A pedagógiának a gyermekből kell kiindulni.“ A magyar pedagógiai gondolkodásra nagy hatással voltak: Spencer H., Wundt W., Münsterberg H., Bain A., Prever W., Edgeworth M., Taine H., Saussure N. „L'éducation progressive“ című művével. De Hal! S., Sigismund és Kussmaul is iskolát teremtettek a magyar pedagógusok között. Meumann és Hall adták az indítást a magyar gyermektanulmányozáshoz is, Nagy Lászlók munkásságához.

A magyar pedagógusok közül Kármán Mór, Weszely Ödön, Várkonyi Hildebrand, Prohászka Lajos, Barankay Lajos, Imre Lajos is foglalkoztak ezzel a kérdéssel, de legbővebben Varga Béla.

Várkonyi azt mondja, hogy nem a módszertani szempontok adják és határozzák meg valamely tudomány önállóságát, hanem a *cél*, melyet koronként szoktak megfogalmazni, de ez nem zárja ki az önállóságát.

Prohászka szerint a pedagógia önállóságát a nevelés sajátos eszméje, „ösfenomenje“ biztosítja. Barankay Lajos „A neveléstudománv autonómiája“ című 1932-ben megjelent tanulmányában a „nevelőérték autonómiájáról“ beszél. Varga Béla viszont meghatározó elvnek tekinti a pedagógia autonómiáját, 1938-ban megjelent művében egy egész elméleti pedagógiai rendszert épít erre.

Ki volt Varga Béla? Unitárius püspök volt, 1886-ban született és 1942-ben halt meg, a kolozsvári volt Ferencz József Tudományegyetem professzora. A Böhm—Schneller iskola tanítványa volt, de vegyültek elméleti rendszerébe pozitivisták és metafizikus hatások is. Elméleti pedagógiai munkásságát, s ebben az „autonóm pedagógiáról“ vallott nézeteit is, két műve alapján mutatjuk be: 1. *Gondolatok a neveléstan értékelméleti meg-*

* Borsodi Művelődés. VIII. évfolyam, 2. szám, 57—61.